

lene külföldi küldetéseinek, szerepléseinek irodalmon túli jelentőségéről, s a szükségéről, melyre példája eszméltet. Tanulmányá építhető gondolatok csírája rejlik a Hideg napok-ra, s a nemzeti önbírálat más példáira utaló megjegyzéseiben, s ezekre alkalomadtán vissza is térünk. — Ez a bíráló a nemzetfogalom újjáteremtőjének szólt, a derús küzdelem, a gyanakvót is megnyerő érvelés tanárának. Aki- nek elhihető, hogy a türelemben is van öröm, a fegyelemben is szépség, s nem a mártíromság, nem ellenfeleink megsemmisítése a virtus, hanem jó ügyeink ered- ményes szolgálata.

KISS FERENC

ALMÁSI MIKLÓS: A LÁTSZAT VALÓSÁGA

Almási Miklós, akit eddig a társadalmi valóságot tükröző dráma történeti és elméleti problémái érdekelték leginkább, most megjelent — ötödik — könyvében részben ugyanezt a témát vizsgálja, de egészen új aspektusból. Míg a korábbi művekben (*A modern dráma útjai*, 1961, *A drámafejlődés útjai*, 1969, *Maszok és tükrök*, 1966) a dráma megértése szempontjából érdekelte a valóság, elsősorban a polgári társadalom valósága, most nagyrészt ez a valóság az elemzés tárgya, azzal a fogalommal, a látszat fogalmával együtt, amely ennek a számunkra nem közöm- bös valóságnak egyik alaptendenciáját segít sok részmegnyilvánulásán keresztül megvilágítani. A látszat valósága leginkább azoknak a megállapításoknak elmélyül- tebb vizsgálatok eredményeként létrejött összefoglalása, amelyek egybegyűjtve az *Ellipszis*-ben (1967) jelentek meg. A drámafejlődés bemutatásakor is szükségsze- rűen érintett és a kisebb tanulmányokban az elidegenedés, a cinizmus, valamint az avantgarde elemzésekor elvibb szinten vizsgált játék, ironia, manipuláció, látszó- lagosság most olyan filozófiai kategóriák, mint a fenomenon, a látszat, a finalitás stb. segítségével kerülnek még teljesebb megvilágításba.

A probléma megközelítésének módjában — a szerző által bevallottan is — igen nagy szerepe van Lukács Györgynek, főként az ő társadalomontológiai kutatásai- nak. A központi kérdés imponálóan sokoldalú felvetéséhez és a rész megoldások új- szerűségéhez nem kis mértékben járul hozzá az a tény, hogy Almási igyekszik ki- aknázni a marxizmus klasszikusainak a téma szempontjából fontos minden utalá- sát és megállapítását, illetve nem idegenkedik a polgári filozófiai iskolák eredmé- nyeinek akceptálásától sem. Különösen Th. W. Adorno, H. Marcuse és az úgyneve- zett „frankfurti kör” más filozófusainak műveire támaszkodik, de a többi iskola sem hiányzik a források sorából, a fenomenológiától az egzisztencializmuson át a strukturalizmusig. A marxisták és marxizálók közül olyan filozófusok hatnak rá inspiráló módon, mint H. Lefebvre, L. Kolakowski és K. Kosik. Érveiből és termi- nusáiból a Lukács-iskola egyes tagjainak hatása is érezhető.

A könyv koncepciójának kialakításában, vagyis a már említett társadalmi prob- lé máknak a látszat köré történő csoportosításában annak a Lukács által hangozta- tott tételnek van döntő szerepe, amely szerint minden ismeretelméleti tétel egyben *lételméleti* is, minden gnoszeológiai probléma csak ontológiai alapzatával együtt érthető meg igazán. A fiatal Marxnak az a gondolata kapja itt meg a kellő hang- súlyt, amely szerint a világot hamisan tükröző önállósulni akaró tudati alakzat „csak abból magyarázható, hogy ez a világi alapzat meghasonlott önmagával, és ellentmond önmagának”, ami viszont nem csupán visszatükrözési probléma, mivel „az elmélet is anyagi erővé válik...”. A látszat tehát nemcsak a jelen polgári tár- sadalmáról létrejött tipikus és szükségszerű fordított valóságtudat, hanem a további látszatokat szülő valóságnak a gyakorlatot helytelenül orientáló lényeges aktív eleme is. Ezért egyformán fontos feladat egyrészt magának a látszatnak a megér-

tése a gnoszéológia síkján, másrészt a látszat társadalmi megjelenéseinek feltárása a társadalomontológia gyakorlatibb vonatkozású rétegeiben. Az Almási e könyvének tárgyát, körülhatároló ellipszisnek így a gnoszéológia és a társadalomontológia képezi a két fókuszát.

Az ismeretelméleti alapfogalom, a *látszat* azonban csak akkor szolgálhat magyarázó elvként a társadalomontológiai vizsgálódásoknál, ha a marxi útmutatások szerint előbb alaposabban kidolgozza a szerző. Ehhez viszont a lényeg-jelenség kategóriáknak a hagyományostól részben eltérő értelmezését kell elvégeznie, illetve egy, a marxizmusban még nem használt (és a polgári filozófiákban igen sokféleképpen értelmezett) fogalmat kell bevezetnie: a *fenomén* fogalmát. Goethe és Hegel megjegyzéseiből kiindulva mutatja be, hogyan szenved a megismerendő valóság kettős torzítást a megismerő ember által: gyakorlatilag a *közvetlen ráhatással*, elméletileg az ugyancsak közvetlen magyarázatot ígérő *analogikus felfogással*. Ha ez a tárgyra való „rávitel” nem tudatosul, ha a tárgyra átvitt tulajdonságok annak adott tulajdonságaiként rögzítődnek később a gondolkodásban, nem a valóságról, hanem annak látszatáról lesz csak tudása a megismerőnek. A látszat tehát nem más mértékben emberi teremtmény.

A látszat nemcsak születik a gyakorlat folyamatában, hanem ott is jut ontológiai szerephez. A gyakorlati tevékenységet a maguk *mindennapi életét* élő emberek végzik, akik csak részben szisztematikus tudattartalommal, továbbá ideológiák által irányítva végzik tetteiket, s ez már önmagában kedvez a látszat meggyökereedésének. Azonban sokkal jobban kedvez ennek a tevékenység teleologikus jellege, amely a cselekvés szubjektív indítékát objektív kényszernek mutatja, az objektívet pedig a szubjektumtól függővé egyszerűsíti. Ez a folytonos megfordítás teszi lehetővé, hogy kialakulnak a mindennapi élet látszatformái — a játékosság, az ironia, a kétértelműség, a hazugság stb. —, amelyeknek a lényege éppen a valóságos és nem valóságos állandó, félig tudatos egymásba való átmenete.

Ebben a világban a művészetre is az a sors vár, hogy a félig valóságost ábrázolja valóságosként. A polgári művészet egyik ágában ez valóban realizálódik, amennyiben a felszín a mély nélkül, a rész az egész nélkül, az egész helyett abszolutizálódik. A tematikai egyoldalúság, félelem, magány, illetve a nézőpont egyoldalúsága így vezet az avantgarde rendkívüliség-kultuszához, vagy a giccs alacsony szintű átlagszerűségéhez.

A valóság rangjára emelkedett látszat leírásakor Almási a látszattá fixálódott fenoménnek abból a tulajdonságából indul ki, hogy közvetlenül értelmez az analógia segítségével. Kissé indoktalanok tűnik az analógia ilyen értelemben vett túlbecsülése, még akkor is, ha — túl tárg fogalomnak tekintve — az egyesek magasabb szintű egybemosási kísérlete megnyilvánulásának tekintjük. Egy dolgot egy másik dologgal analógnak tartani még egyáltalán nem jelenti azt önmaga helyett valami másnak felfogni, vagyis nem pusztán az analógia, hanem a *hamis analógia* a látszat szülője. Az egészsel csakis azonosnak feltüntetett rész, a dolog mélyét minden tekintetben helyettesíteni képesnek felfogott felszín lesz a lényegét másnak mutató látszat; a pars pro toto az ettől eltérő változatában a realista művészet ábrázolási módja is lehet.

Önmagában a közvetlenségnek nincs látszatteremtő funkciója. Nemegyszer épp a *gyakorlat közvetlensége* hiányzik a polgári világ emberének ahhoz, hogy megóvja magát a látszatok elfogadásától. Nem csupán arról van szó, hogy Adorno, Marcuse, Lefebvre, Lukács és mások közismertebbé vált társadalomfilozófiai megállapításaiból kevésbé hálás dolog kiindulni, mint Kant, Hegel, Husserl sokkal ismeretlenebb ismeretelméleti fejtegetéseiből. Más profilú és funkciójú recenzió feladata lenne részletesen kimutatni, miben hozott újat Almási a megismerési viszony, az objektum, a látszat, a fenomén, a lényeg és a jelenség kategóriáinak értelmezése terén, de annak megállapítása talán részletesebb dokumentálás nélkül is elfogadható, hogy

ezen a téren több nívómot hozott, mint a polgári mindennapok és a polgári művészet hasonlóan már általa is elvégzett elemzésében. Ez utóbbiakat itt is főként az helyezi újabb megvilágításba, hogy általános elméleti alapjukra vonatkoztatva, illetve egymással is összefüggésbe hozva jelennek meg.

Almásai munkája nagyon figyelemre méltó abból a szempontból, hogy *filozófiai* igényességgel nyúl olyan kulturális, művészeti problémákhoz, amelyeknek vagy csak leírását szokta adni a szociológia, vagy pedig csak a részletek egyikénél-másikánál elidőző teoretikus elemzését a polgári filozófia. A filozófiai fejtegetésekben pedig az reprezentál nálunk új törekvést — bizonyos értelemben gyakorlatilag is megvalósulva —, hogy a praxis elsődlegességének szempontja következetesen jelen van a különböző mértékben elméleti és gyakorlati jellegű problémákról szóló fejtegetésekben. A megoldások kulcsfogalma éppen azért a fenomén, mert abban fejeződik ki a szubjektum és az objektum olyan szükségszerű és spontán egysége, amely egyszerre létezési és megismerési viszony, amely egyszerre kezdete mind a valóság igaz megismerésének, mind pedig emberért való gyakorlati megváltoztatásának, és a további lépésektől függ mindkét esetben, hogy az vagy a fordítottja lesz-e belőle?

A *látszat valósága* a torzulások vonalán haladva vizsgálja, mivé lehetnek az ember kezében a saját — kissé másként létrehozva éppen ellentétes hatást kifejtő — alkotásai. Így közvetetten, s ha nem is mindig teljes határozottsággal, de mégis eléggé hitelt érdemlőbben bizonyítja, hogy nem abszolúte szükségszerűen „perég el” a valóság és „marad” csupán a látszat. (*Magvető Könyvkiadó, 1971.*)

KAPOSI MÁRTON

VERS

CSORBA GYŐZŐ: A LÉLEK ÉVSZAKAI

Csorba Győző három évtized költői terméséből válogatta ezt a kötetét, e harminc-egynéhány esztendő alatt hét verseskötet publikált. Erről maga a költő így vall: „Túl az ötvenen, mindez nem látszik soknak. Legyen melegségem, hogy halálosan komolyan veszem a versírást: borzadva rajongok érte. Az ilyesfajta alkat viszont ritkán szokott bőven termő lenni.” Csorba tehát nem szapora költő. Hátasos, de nem éppen ildomos fordulat lenne a verssel ritkán jelentkező, kötetet még ritkábban kiadó Csorba Győzöt kijátszani a termékenyebb, a közéleti líra agitatívabb válfaját művelő költőkkel szemben. Érvelni is könnyű volna: nincs fölösleges és gyengén sikerült verse, állandó gondolati és mesterségbeli igényesség jellemzi. Mindenki annyi verset ír, amennyi mondanivalója van — a kifejezés, a költői vajúdás azonban már alkat dolga, amiként ebből az alkati dologból fakad az is, hogy versei közül keveset illethet az elsietettség, a ki nem érlelttség vádja.

Születése óta Pécssett él: „Pécssett, Vilmos-utca 23-ban születtem”, jelöli meg a helyet szociográfiai pontossággal (*Ocsúdó évek*) E város nemcsak színesítő eleme költészetének, hanem meghatározó tényezője: „ha kérdeznék, nem tudnám, milyen vagy. / Nekem: a város Mindörökkre.” (*Séta és meditáció*) A barát és költőtárs Weöres Sándor versében is egybeolvad a költő és Pécs: „Költőm, köszöntlek! Már te is ötven év / Súlyát terited pécsi tetőd alá, / Ötven tavasz felhőit úzod / Át a Mecsek boronás gerincén...” Az a tény tehát, hogy Csorba Pécssett él, a magyar irodalmi élet szempontjából bírhat sajátos jelentőséggel, mai irodalmunk értékrendjébe való beilleszkedésben ennek semmi szerepe nincs. Tanúskodik erről a